

KIÁLLÍTÁS

A FÉNYKÉPÉSZ MAN RAY

Március folyamán rendezték meg a belgrádi Modern Művészetek Múzeumában a történelmi avantgarde egyik legismertebb egyéniségének, Man Ray-nek (1890—1976, polgári nevén Emmanuel Rudnitsky) a fényképkiállítását. Ray polifón munkásságában a fénykép kiemelkedő helyet foglal el, sőt innováció tekintetében túl is szárnyalja festményeinek és filmalkotásainak jelentőségét. Néhány fotótechnikai újítás is nevéhez fűződik.

Művészeti érdeklődésének irányuló impulzusai 1911-ben már meghatározóak: Alfred Stieglitz 291-es galériájában megismeri az amerikai avantgardot, majd amikor 1913-ban a nevezetes Armory Show-n felfedezi Duchamp és Picabia műveit, hatásukra elkészíti első kubista festményét. Tájékozódása már az induláskor kettős: festészeti és fényképeszeti. 1915-ben saját vásznainak reprodukálása céljából fényképezőgépet vásárol, s hamarosan elhatározza, hogy megélhetését is a fotográfiára alapozza. Amikor 1921-ben Párizsba érkezik, már ismert művész — a legnevesebb amerikai dadaista, Duchamp mellett a New York-i dada alapítója —, akit azonnal köreibe fogad a párizsi művészközeg.

Fényképeszeti opusának legmozgalmasabb időszaka a húszas-harmincas évekre esik: felfedezi a rayogramot, kidolgozza a szolarizációs eljárást; divatfotókat készít, s portrékon örökíti meg a kortárs művészet vezérégyéniségeit. A szolarizációs eljárást főleg aktfelvételein és portréin kamatoztatja.

1922-ben véletlen folytán valódi, háromdimenziós tárgyakat helyez a fényérzékeny papírra, s amikor előhívja őket, kiderül, hogy a képek nemcsak a tárgyak körvonalait, hanem textúrájukat is rögzítették. Az eljárást — saját neve után — *rayogramnak* vagy *aerográf*nak nevezi el. Ez a fényképeszeti innováció valamivel tökéletesebb változata volt annak a hasonló újításnak, melyet 1918-ban a dadaista Christian Schad kísérletezett ki, ő ugyanis kétdimenziós tárgyakat helyezett fényérzékeny felületre, s így mintegy kétszáz darabból álló sorozatot hagyott az utókorra. Érdekes megjegyezni, hogy Schad fotogramjait Tristan Tzara nevezte el *schadográfoknak*, s ugyancsak ő segédkezett Man Ray műtermében is az első rayogramok kidolgozásánál.

Szinte merő véletlen, hogy úgyszintén 1922-ben készít első ízben *fotogramokat* Moholy-Nagy László: „... két vagy háromdimenziós tárgyakat, laza szövésű anyagot üveglapra helyez vagy az üveglapra ábrákat fest, majd a lemezt napfénypapírra helyezi és irányított vagy szórt fényvel megvilágítja az egészet, igyekezvén érvényre juttatni nemcsak a tárgy *struktúráját*, de *textúráját* is” (Szilágyi Gábor). A lencse nélküli

Man Ray: Fekete és fehér, 126

fényképezési kísérletnek ez a három eredménye tehát lényegében azonos eljáráson alapult, bár Schad, Ray és Moholy-Nagy nem tudtak egymás rokon jellegű erőfeszítéseiről. A rayogram technikáját Ray később a divatfotózás terén is felhasználta, bár ez a módszer nem volt alkalmas arra, hogy a figuratív fotózásban jelentősebb szerepet vállaljon. A kidolgozott képeket már nem is lehetett a konvencionális divatfotózás műfaji keretei közé szorítani: „A divattervező Paul Poirier vette rá Man Ray-t, hogy megélhetésének biztosítása érdekében divatfotók készítésével próbálkozzon. Közel egy évtizeden át fényképezte a modelleket, de érdeklődését e sajátos műfaj csak akkor keltette fel, amikor a harmincas évek elején az amerikai Harper's Bazaar képszerkesztője és tényleges irányítója, Alekszej Brodovics (1895—1971) munkával bízta meg. Brodovics ösztönözte arra, hogy új kifejezési formákat keressen. Ray — nem kis bátorsággal — vállalkozott arra, hogy különleges, pszeudo-szolarizációval vagy torzítással divatfotókat készítsen. Őt sohasem érdekelt a divat jelensége, szándékosan figyelmen kívül hagyta a műfaj ekkorra már kialakult szabályait, sőt konvencióit. Az alkotást csak ihlet, a közlés igénye szülheti — vallotta mindenkoron. Megrendelésre nem tudott és nem is kívánt dolgozni. Szürrealista divatfotói — (...) — új ábrázolás-

módot teremtettek, maguk pedig modellül szolgáltak a későbbiek során a műfajban” (Szilágyi Gábor).

Aktokat és portrékat többféle módon készít: *álszolarizációval, retikulációval, fotóösszemásolással és cserzőeljárással, melynek* során szemcsézett, domborműszerű képfelületeket kap. Ray-nek a pozitív és a negatív manipulálásával kieszközölt újításai a szó valódi értelmében mediális kutatások, és Moholy-Nagy, valamint Blumenfeld hasonló kísérleteivel egyetemben olyan új távlatokat nyit a kifejezéslehetőség terén, amely nélkül ma már a fényképezés elképzelhetetlen.

Ray-t — műfaj-, pontosabban médiumátértékelő szerepe kapcsán — számos támadás érte úgy a festők, mint a korabeli fotografusok részéről. Azzal vádolták, hogy szolarizációt hasznosító portréin az arc körvonalainak kihangsúlyozására kézi retust, vagyis fényképészetén kívüli eljárást alkalmazott. A festők festő-voltát, a fényképészek fényképész-voltát vitták el, mert sehogy sem tudták megérteni, hogy valaki egyidőben két médiummal foglalkozzon magas szinten, s ráadásul ezt a két kifejezőeszközt egymástól függetlenül, autonóm úton művelje.

A most látott kiállítás ízelítőt igyekszik adni Ray fotográfiájának valamennyi műfajából. Számbelileg a portrék és az aktok dominálnak, melyeknek egy része szolarizációval készült. A válogatást divatfotók, rayogramok és urbánus felvételek egészítik ki. Ray portréin végigvonul a korabeli avantgarde, a világ akkor még vezető művészeti központjának, Párizsnak számos művészegyénisége, úgymint Braque, Chirico, Miró, Buñuel, Péret, Giacometti, Tzara, Ernt, Arthaud, Breton, Calder, Picasso, Coco Chanel, Meret Oppenheim és Ray néhai felesége, Kiki de Montparnasse (ez utóbbi kettő aktfelvételeken is). Az anyagot egy vegyes válogatás zárja, köztük olyan ismert művekkel, mint *Isidore Ducasse rejtélye*, avagy a *Szép mint egy esernyő és egy varrógép találkozása a boncasztalon*.

A fényképészet Ray munkásságának csupán egyik összetevője. A munkáival való szembesülés márcsak azért is tanulságos, mert a bennük felgyülemlett energiahalmoz napjainkban lépten-nyomon visszajelez.

SZOMBATHY Bálint